

Agata MUNIAK-BIERNAT

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ROLA I ZNACZENIE DZIADKÓW¹ W WYCHOWANIU DZIECKA

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie roli i znaczenia dziadków w procesie wychowania dziecka w kontekście funkcji kompensacyjnej względem ról rodzicielskich. Autorka szuka odpowiedzi na pytania: kim są i jakie znaczenie w życiu dziecka odgrywają dziadkowie oraz jak w świecie przepelnionym wiedzą pełnią funkcję inspiratorów do jej zdobywania. Mądrość życiowa cechująca osoby dojrzałe jest kluczowym determinantem w interakcjach międzypokoleniowych, gdzie cenniejsze niż więź ekonomiczna jest duchowe przywiązanie.

Słowa kluczowe: dziadkowie – dziecko – rodzina – wychowanie – miłość.

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF GRANDPARENTS IN THE UPBRINGING OF THE CHILD

Summary

The aim of the article is to present the role and importance of grandparents in the process of upbringing a child in the context of the compensative function in relation to parental roles. The author looks for answers to the questions: who are the grandparents and what is the meaning of grandparents in their child's life and what is the role of grandparents to be inspirers to acquire it in the world full of knowledge. The wisdom of life characteristic of mature people is a key determinant in intergenerational interactions, where spiritual attachment is more valuable than economic bond.

Key words: grandparents – child – family – upbringing – love.

1. Dziadkowie, miłość, wychowanie

Dziadkowie – jako kategoria naukowa i społeczna – są nierozzerwalnie związani z rodziną, a ich rola zaczyna się znacznie wcześniej niżeli w momencie narodzenia wnuków. Można wysunąć stwierdzenie, że w społeczeństwie istnieją małżeństwa, które podejmując decyzję o posiadaniu potomstwa, planują lub przynajmniej zakładają możliwość stania się babcią lub dziadkiem w przyszłości. Takie założenia poddawane są oczywiście modyfikacjom oraz przekształceniom na różnych etapach życia, jednak chęć podtrzymywania rodu oraz związanych z nim tradycji, przekonań czy zwyczajów bywa bardzo silnym motorem, powodującym nakładanie obowiązku posiadania potomstwa na swoje dzieci, z czym one same bardzo często nie chcą się zgodzić z uwagi na coraz szybsze tempo życia, osiąganie sukcesów czy równie często obserwowany brak stabilności polityczno-gospodarczej w kraju.

Problematyka dziadków biorących udział w wychowaniu wnuków funkcjonuje w nauce od dawna, ale szczególnie mocno jest związana z rozwojem gerontologii jako dziedziny nauki ujmującej w sposób holistyczny seniora – główny podmiot rozważań, a także zajmującej się problematyką starzenia się i starości. Dla seniorów (dziadków) rodzina jest naturalnym

---

¹ Pod kategorią „dziadków” Autorka rozumie zarówno kobiety przyjmujące rolę babci, jak również mężczyzn będących dziadkami.

środowiskiem wzrastania, które dobrze znają i z którym się utożsamiają. Stanowi ponadto pierwotną grupę, jaka powstaje z nieformalnych pobudek, opierając swoje kontakty o idee miłości oraz duchowe pokrewieństwo. Za M. Braun-Gałkowską (2006) można w tym miejscu podkreślić, że rodzina jako określony zbiór jednostek połączona jest specjalnymi więzami obowiązków, z których wynika określony rodzaj odpowiedzialności, kształtujący relacje w oparciu o zasady wzajemności, życzliwości oraz miłości. Takie określanie rodziny przekłada się również na możliwość zdefiniowania więzów rodzinnych, czyli ustalonych społecznie relacji, jakie zachodzą pomiędzy poszczególnymi jednostkami tworzącymi rodzinę.

Możliwość określenia więzów rodzinnych, które zasygnalizowano powyżej, stanowi bazę dla wyłonienia miłości jako kategorii pedagogicznej, kształtującej oraz stymulującej bliskość pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny. Miłość jest aktywną formą zawartą pomiędzy „dawać” i „brać”, a tym samym wyznacza to, co doznawane oraz okazywane. Trudno ją jednoznacznie sklasyfikować w sensie naukowym, gdyż znacznie częściej funkcjonuje jako potoczny fenomen zakorzeniony w ludzkiej mentalności (Wysocka, 2013, s. 37-38). Miłość funkcjonuje również jako kategoria pedagogiczna, gdyż teorie wychowania, jakie przez lata udało się pedagogice wypracować, odnoszą się bezpośrednio do idei miłości wychowawczej. Główny podmiot zainteresowania tej dziedziny – człowiek oraz jego sprawy – pozwalają pedagogice na opisywanie oraz wyjaśnianie sposobu realizacji określonych celów właśnie w kontekście miłości. Każde podejmowane oddziaływanie pedagogiczne musi lub przynajmniej powinno, opierać się o miłość skierowaną na drugiego człowieka, szczególnie zaś jeśli jest to młoda, kształtująca się dopiero osoba. Za E. Frommem (1992) można powiedzieć, że miłość pedagogiczna jest określonym rodzajem sztuki, którą człowiek nabywa, której się uczy w ciągu całego życia. Takie poznawanie nie może być przyjmowane z góry, ale polega na indywidualnym doświadczaniu, które odpowiednio stymulowane kształtuje jej najwyższą formę, na którą składa się: posiadanie, branie, okazywanie, przekazywanie, jak również poczucie bycia kochanym. Wymienione wcześniej komponenty odnoszą się do realizacji idei człowieczeństwa w kontekście indywidualnym (podejmując próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie: jakim jestem człowiekiem?) oraz w szerszym, społecznym kontekście (jak realizuje siebie w społecznej rzeczywistości?). Osiągnięcie najwyższego poziomu tego rodzaju doświadczenia jest bardzo trudnym i złożonym procesem poznawania siebie oraz swojego otoczenia. To również umiejętność klasyfikowania oraz weryfikowania bodźców, jakie dochodzą do jednostki, wybierając te, które okazują się najistotniejsze.

W kontekście roli dziadków, jaką odgrywają w wychowaniu swoich wnuków należy wyraźnie podkreślić, iż realizuje się ona najpełniej w wychowaniu poprzez miłość, która w sposób pośredni przyczynia się do jakości oraz skuteczności podejmowanego działania wychowawczego. Tylko relacja nasycona pozytywnymi emocjami, bazująca na poszanowaniu obu stron interakcji, wymagająca zaangażowania oraz zrozumienia, może osiągnąć zakładany cel. Dziadkowie pełnią właśnie rolę takich facylitatorów, dla których miłość stanowi podstawę w kształtowaniu relacji oraz planowaniu procesu wychowawczego. Można by w tym miejscu zadać pytanie: czy jedynie dziadkowie kierują się w swoim postępowaniu miłością? Oczywiście jest, że nie tylko dziadkowie, ale również rodzice czy inni wychowawcy swoje działania opierają na zasadzie miłości. Gdyby miłość była kategorią związaną tylko z dziadkami jako reprezentantami najstarszego pokolenia, to rola rodziców sprowadzałaby się jedynie do przekazywania życia, odsuwając na bok możliwość wychowania oraz kształtowania osobowości dzieci.

2. Rodzice w roli dziadków

Życie człowieka składa się z etapów, które wypełniane zadaniami rozwojowymi oraz kryzysami, wpływają na kształtowanie się osobowości oraz postaw życiowych. Jednak nie tylko czynniki wewnętrzne, ale przede wszystkim otoczenie zewnętrzne warunkuje przenoszenie się na wyższe stadia oraz rozwój w wymiarze indywidualnym. Do przykładów otoczenia zewnętrznego należy najbliższe człowiekowi środowisko, jakim jest rodzina, która kształtuje jednostki w wymiarach: osobowym, grupowym oraz społecznym. Nie jest to jednak środowisko statyczne, lecz dynamiczne. Odpowiada na wszelkie zaistniałe zmiany, dostosowując swoją strukturę i charakter do indywidualnego rozwoju swoich członków. Sfera kontaktów oraz wspólnota więzi wymaga jednak wyraźnego scalenia. Najpełniej dokonuje się to poprzez przywołaną wcześniej kategorię miłości, która w kontekście najstarszego pokolenia – dziadków, określana jest „miłością trzeciej generacji do wnuków”. Trudno taką miłość definiować jako lepszą lub gorszą względem miłości rodzicielskiej – najbardziej odpowiednim wydaje się opisanie jej jako innej. W odniesieniu do miłości rodziców, uczucia przelewane na wnuków posiadają swoistą odmienną. Miłość dziadków jest zatem: nasycona mniejszą odpowiedzialnością związaną z odebraniem przez wnuków odpowiedniego wykształcenia, świadomością możliwości oraz potencjalnych skutków oddziaływań, gotowa do ponoszenia wyrzeczeń, redukujących indywidualną wolność oraz przepełniona czułością (Żywczok, 2013, s. 197-198).

Współczesne pokolenie dziadków to jednostki silnie związane z tradycyjnym postrzeganiem modelu rodziny. Rzeczywistość, w jakiej dorastali oraz wchodzili w role rodziców, nie była rzeczywistością sprzyjającą zaspokajaniu indywidualnych potrzeb, lecz ukierunkowana na działania pielęgnacyjno-opiekuńcze względem swoich dzieci. Czas emerytury oraz wchodzenia w okres starości jest zatem doskonałą okazją do redefinicji siebie w kontekście pełnienia nowych ról rodzinnych oraz podejmowania nowych rodzajów aktywności związanych nie tylko z rodziną, ale również przyjaciółmi czy znajomymi.

Ograniczenie kontaktów na linii rodzice – dzieci, zanik tradycyjnych ról matki czy ojca jest wynikiem szybkich zmian zachodzących w ponowoczesnym świecie, w świecie, który stroni od starości utożsamianej z niedołążnością, kalectwem oraz przewagą niepomyślnych zmian obserwowanych w rozwoju biologicznym jednostki. Z drugiej jednak strony seniorzy, czyli najstarsze pokolenie, jest najbardziej pożądaną grupą, której powierza się opiekę i pielęgnację dzieci, w czasie, w którym nie mogą takiej aktywności podejmować rodzice. Słabość postaw rodzicielskich może i powinna być kompensowana przez dziadków, jednak nie w stopniu wykraczającym poza naturalnie przypisane funkcje babci i dziadka.

Dodatkowo warto zwrócić uwagę na zaangażowanie, jakie seniorzy przejawiają względem przypisanych oraz powierzonych im zadań. Niejednokrotnie zdarza się, że takie zadania wykonują nie tylko z nadzwyczajną starannością, ale angażują się emocjonalnie w codzienne życie swoich wnuków, przeżywając na nowo swoją młodość czy wracając do problemów, z jakimi mierzy się młode pokolenie. Oczywiście jest, że znaczącej redefinicji uległy również niektóre sfery problematyczne związane z wiekiem dorastania, jednak większość z nich pozostała niezmienna, jak np. pierwsze zauroczenia, konflikty z przyjaciółmi, sytuacje stresowe w szkole.

Dziadkowie mogą i powinni angażować się w rozwiązywanie takich problemów, jednak nie może to być działanie, które zostanie przeniesione na nich przez rodziców. Nie można zapominać, że osobami, które w największym stopniu decydują oraz biorą odpowiedzialność za dzieci są ich rodzice, a kwestie związane z pracą, aktywnością zawodową czy innymi formami działalności nie powinny przysłaniać rzeczywistej roli rodziców w procesie wychowania dzieci.

3. Dziadkowie jako inspiratorzy do zdobywania wiedzy

Każdy z członków rodziny, z uwagi na swoją indywidualność i niezależność, posiada inne potrzeby oraz inne sposoby ich realizacji czy zaspokajania. Dziadkowie są traktowani jako strażnicy odpowiedniego wykształcenia, mądrości czy doświadczenia życiowego. Stanowią silny fundament, zapewniający trwałość w wymiarze materialnym poprzez swoją obecność, pomoc finansową, jak też w wymiarze duchowym poprzez troskę i przywoływaną wcześniej miłość.

Rodzina ujmowana w kategorii środowiska rozwojowego jest doskonałym obszarem, gdzie nie tylko dzieci i młodzież, ale również dorośli i seniorzy mogą rozwijać się przez całe życie (Liberska, 2014, s. 230). Podejmowanie szeroko rozumianej aktywności społeczno-kulturalnej, w którą wpisuje się aktywność edukacyjna, jest odpowiedzią na działania najmłodszego pokolenia, jakie wypełniają ich czas wolny. W odpowiedzi jednak na zachodzące zmiany to również dziadkowie stają się poszukiwaczami inspiracji oraz wiedzy, którą dopiero w okresie starości można na nowo odkrywać. Współczesna babcia oraz dziadek to coraz rzadziej, osoby, które pozostają bierne wobec zróżnicowanej oferty, jaka prezentowana jest przez uniwersytety trzeciego wieku, kluby seniora, koła i towarzystwa działające na rzecz seniorów. Dłuższe przybywanie z przedstawicielami młodego pokolenia pozwala również na zapoznawanie się z najnowszymi technologiami, sposobami ich wykorzystywania w codziennym życiu oraz możliwościami, jakie ze sobą niosą.

Aktywność edukacyjna, która nie musi dokonywać się w sposób formalny, stanowi również doskonałą okazję do budowania oraz zacieśniania więzów międzygeneracyjnych. Wspólne poszukiwanie oraz odkrywanie nowych, nieznanych dotąd spraw, buduje w dziadkach, a także młodym pokoleniu akceptację oraz poszanowanie dla odmienności w kontekście wieku oraz doświadczenia.

Inspiracją do poszukiwania wiedzy przez młode pokolenie może okazać się również indywidualna historia dziadków. Niejednokrotnie to właśnie wnuki spełniają ich młodzieńcze marzenia, poszukują odpowiedzi na nierozwiązane sprawy oraz tajemnice związane z życiem rodzinnym. Pośród wielości kategorii, jakie mogą być czynnikiem motywującym i pobudzającym do działania, należy również wspomnieć o rodzicach, którzy zarówno dla młodego, jak też starszego pokolenia są punktem styčnym.

4. Krótka charakterystyka współczesnych dziadków

Może się wydawać, że określenie wyraźnej granicy, w której następuje przyjęcie roli babci lub dziadka, jest proste. W potocznym rozumieniu, może to być czas pojawienia się wnuków. Jednak nie wszystkie osoby akceptują taką rolę rodzinną w momencie narodzin najmłodszych członków. Bardzo często dochodzi do sytuacji, w której dopiero z biegiem czasu wykształcają się relacje oraz swoiste więzi, które zgodnie z zaproponowanymi w literaturze definicjami można określić jako więzi pomiędzy dziadkami a wnukami. Do roli dziadków można się przygotować, jednak weryfikacja zdobytej wiedzy przychodzi dopiero w momencie rzeczywistego zderzenia się z obowiązkami oraz przydzielonymi zadaniami.

Takie rozmycie wyraźnej granicy między dorosłością a okresem starzenia się związanym ze stawaniem się babcją/dziadkiem, powoduje narastaniem frustracji oraz kumulacji kryzysów, które trudno rozwiązać. W literaturze przedmiotu zwraca się szczególną uwagę na pozytywne i negatywne aspekty związane z przyjmowaniem roli babci i dziadka. A. Brzezińska (2001) dokonuje szczegółowej operacjonalizacji, zaznaczając, że na pozytywne aspekty bycia babcją i dziadkiem składają się: poczucie bycia źródłem miłości, zrozumienia, wiedzy oraz doświadczenia dla najmłodszego pokolenia. W opozycji do przedstawionych kategorii stoją konflikty odbywające

się na styku dziadkowie – rodzice, które mogą powodować rozdźwięk pomiędzy poczuciem własnej wartości a użytecznością funkcji, jakie pełni najstarsze czy środkowe pokolenie.

Jak już było to sygnalizowane wcześniej, wydłużająca się długość życia oraz postęp w zakresie medycyny, powoduje, że mężczyźni dożywają stosunkowo późnego wieku, mając możliwość aktywnego uczestniczenia w dorastaniu swoich wnuków. W odmiennej sytuacji znajdują się kobiety, które drugą połowę swojego życia poświęcają na realizację roli babci, pozostając w niej na stałe – co znaczy, że byciu babcią oddają się całościowo, zapominając o własnych aspiracjach oraz potrzebach. Doświadczenie bycia współczesną babcią czy dziadkiem pozwala jednak na jakościowo inne angażowanie się w działalność społeczną czy aktywność rodzinną, jak również powoduje możliwość czerpania satysfakcji z rzeczy prozaicznych.

Dłuższe życie skłania młodych ludzi do późniejszego usamodzielniania się, zakładania rodziny i opuszczania rodzinnego domu. Sytuacja ta jest o tyle niepokojąca, że w najbliższych latach będzie brakowało młodych ludzi, którzy mogliby opiekować się osobami starszymi. Odwrócenie takiej piramidy spowoduje szereg zmian i konsekwencji, które dla wielu państw europejskich mogą okazać się nieodwracalne. Dotychczas dwoje dziadków opiekowało się jednym (dwójką, rzadziej trójką) wnuków, natomiast w niedługim czasie funkcje opiekuńcze nad dziadkami będą przejmować ich dzieci – przynajmniej te, które nie podejmują aktywności zawodowej – lub wnuki.

Drugim istotnym wyróżnikiem współczesnych dziadków jest możliwość realizowania przez nich roli babci czy dziadka za pośrednictwem postulatu „intymności na dystans”, a co się z tym wiąże – podtrzymywaniem relacji z własnymi dziećmi oraz wnukami, ale przy zachowaniu odpowiedniego progu intymności – oddzielne zamieszkiwanie, prowadzenie zindywidualizowanej aktywności, ukierunkowanie na pozarodzinne kontakty towarzyskie (Czekanowski, 2002, s. 146). Współczesna rzeczywistość sprzyja realizowaniu tego postulatu, powodując raczej zacieśnianie niżeli osłabianie więzi rodzinnych. Rodzina wielopokoleniowa nie jest kojarzona już tylko ze wspólnym zamieszkiwaniem, ale głównie utrzymywaniem pozytywnych relacji z poszczególnymi jej członkami. A. Żywcok (2013, s. 204) zwraca na to szczególną uwagę, podkreślając, że współczesne społeczeństwo nie cierpi na brak rodzin wielopokoleniowych, ale na niedobór sytuacji, w których rodziny wielopokoleniowe zamieszkują razem i prowadzą wspólne gospodarstwa.

Podsumowanie

Poszukiwanie odpowiedzi na pytania, kim są oraz jaką rolę współcześni dziadkowie odgrywają w życiu swoich wnuków nie jest zadaniem łatwym. Oprócz zmian, jakie zachodzą we współczesnych, polskich rodzinach, zwracać należy uwagę na nowy sposób definiowania starzenia się i starości, która przestaje być utożsamiana z czasem stagnacji, niedołęźności czy wycofania się z życia rodzinnego i społecznego. Współcześni dziadkowie nie są tą samą grupą społeczną, co jeszcze 20 lat temu – uczestniczą w różnych formach aktywności, angażują się coraz częściej w działania na rzecz innych ludzi, ale przede wszystkim stają się otwarci na możliwości, jakie oferowane są tej grupie społecznej – szczególnie w sferze edukacji ustawicznej oraz aktywności kulturalnej.

Coraz większego znaczenia nabiera też włączanie mężczyzn (dziadków) w działania opiekuńczo-wychowawcze sprawowane nad wnukami. Jest to stosunkowo nowy trend, związany z wydłużającą się średnią długością życia – dzięki postępowi medycyny mężczyźni mogą dłużej cieszyć się sprawnością oraz dobrym zdrowiem, co przekłada się na możliwość uczestnictwa

w życiu swoich wnuków. Rola i znaczenie, jakie mężczyźni w wieku senioralnym pełnią w rodzinach jest nowym, nieodkrytym jeszcze polem eksploracji naukowych.

Dziadkowie podejmujący działania wychowawcze nad swoimi wnukami posiadają również uświadomiony lub nieuświadomiony udział w kształtowaniu postaw oraz przekonań młodego pokolenia. By dobrze realizować się jako babcia czy dziadek, nie wystarczy tylko posiadać wnuki. Przestrzeń taką należy wypełnić czymś więcej – oddając dzieciom swoją uwagę, poświęcając im czas czy wreszcie aktywnie uczestniczyć i wchodzić w ich codzienne życie. Zazwyczaj to babcie jako pierwsze podejmują takie działania, bazując na indywidualnych, wcześniejszych doświadczeniach oraz wytwarzając silną więź emocjonalną z wnukami, która jest konsekwencją próby ponownego przyjmowania roli matki (Przygoda, 2015, s. 37).

Mężczyźni podejmują takie działania w późniejszym okresie, choć ukierunkowane są bardziej na zaspokajanie potrzeb związanych z aktywnością czy przynależnością.

Nie ulega jednak wątpliwości, że realizacja roli babci czy dziadka jest stopniowym procesem, który w określonym czasie przybiera różną formę oraz nasilenie. Inaczej kształtują się działania skierowane do niemowlaków, inaczej do wnuków rozpoczynających edukację czy przeżywających kryzys wieku dorastania. Najważniejszym zadaniem dziadków, bez względu na wiek wnuków, jest towarzyszenie najmłodszemu pokoleniu oraz budowanie mostów pomiędzy przeszłością a teraźniejszością, pomiędzy rodzicami a nimi samymi, pomiędzy tym, co odróżnia najmniejszą komórkę społeczną od największej społecznej struktury.

Bibliografia

- Braun-Galkowska, M. (2006). *Poznanawanie systemu rodzinnego*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Brzezińska, A. (2001). Niezbędność dziadków. *Charaktery*, 5(52), 27-29.
- Czekanowski, P. (2002). Rodzina w życiu osób starszych i osoby starsze w rodzinie. W: B. Synak (red.), *Polska starość*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Fromm, E. (1992). *O sztuce miłości*. Tłum. A. Bogdański. Warszawa: Wydawnictwo „Sagittarius”.
- Liberska, H. (2014). Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Przygoda, A. (2015). *Społeczne role dziadków w procesie socjalizacji wnuków*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Wysocka, E. (2013). Miłość jako kategoria pedagogiczna – znaczenie bliskich związków w procesie wychowania młodego pokolenia. W: A. Żywczok (red.), *Miłość – akt preferencji duchowości człowieka. Studium bliskości uczuciowej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Żywczok, A. (2013). Miłość trzeciej generacji do wnuków – analiza solidarności międzypokoleniowej. W: A. Żywczok (red.), *Miłość – akt preferencji duchowości człowieka. Studium bliskości uczuciowej*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.